

Проф. Д. І. ЯВОРНИЦЬКИЙ.

Член—кореспондент У. А. Н.

РИБАЛЬЧІ ЗАВОДИ НА НИЗУ ДНІПРА.

Передмова.

Автор статті „Рибальчі заводи на низу Дніпра“—Василь Пилипович Тищенко. Він народився і жив в посаді Крюкові, що на правому боці Дніпра, супроти Кременчуга. З діда і з батька купець. Будучи купцем, він також удавався і до науки, найбільш до народознавства. Закликав до себе відомих в його часи кобзарів, записував од них думи, історичні й побутові пісні; їздючи по селах, додивлявся до народнього життя, вів розмови з бувалими людьми і подавав замітки та статті до журналів та газет. Як раз в ті часи видавався в С.-Петербурзі український славнозвісний журнал „Основа“ (1861—1862 рр.), де приймали участь найвидатніші українські вчені та письменники — Костомаров, Куліш, Шевченко, Сторбженко, Марко Вовчок, Руданський, Глібов, Номис, Мордовець, Ніс, Ганна Барвінок, Павло Чубинський, Афанасьєв-Чужбинський, Жемчужников та інші. Між тими славетними іменами бачимо також і Василя Тищенка, який надрукував, наприклад, статтю „З народних уст. Чорноморські козаки. Од Херсонського купця Г. С. Рябоконя“ (1862, II). Статтю „Про рибальчі заводи“ В. П. Тищенко написав також для тієї-ж таки „Основи“, але журнал „Основа“ прийшовся не до смаку російській цензурі і швидко сконав свої короткі літа, через що стаття В. П. Тищенка і не побачила в свої часи світу.

Після смерті самого автора все те, що він написав, перейшло до його сина, Івана Васильовича Тищенка. І. В. Тищенко був землевласник Катеринославської губернії і жив у власному маєтку, коло села Весело — Іванівки, Верхньодніпровського повіту. Він славився на всю губерню, як зразковий хазяїн і як спочуйливий чоловік до науки. В 1906 році він закликав мене до себе для розкопів могил на його землі і дав мені всі кошти для того. В його будинку я побачив велику бібліотеку українських книжок: тут же взяв, що його батько був співробітником журналу „Основа“ і лишив після себе чимало рукописного матеріалу. З дозволу власника я передививсь увесь той матеріал, всі думи й пісні списав собі, списав також і статтю про рибальчі заводи на Дніпрі. Листи рукопису не були понумеровані, деякі були надірвані; на деяких чорнило висохло і лишило тільки жовті плями. В. П. Тищенко писав своєрідним правописом, який тут залишаємо. По самому змісту стаття про рибальчі заводи на Дніпрі дає коштовний матеріал для історії промисловости

всієї нашої Дніпрово-бугської країни. Од кінця XVIII століття ми маємо таку-ж статтю російського академіка В. Зуєва „О бывших промыслах запорожских козаков“ (Месяцеслов, Спб. 1786, 10 — 14). Од половини XIX віку (1862 року) маємо статтю В. П. Тищенка „Рибальчі заводи на низу Дніпра“.

Сього року, по ранній весні, лучилось мені по своїй справі приїхати в Херсон. Багато я дечого чував од покійного панотця про рибальчі заводи на Дніпрі та на Лимані; та таки й самому змаличку траплялось бувати на деяких, та звісно — діло давне: все, що бачив, те ввижається, як крізь сон. Шибнула охота побувати на тих заводах знову, розвідати про тамешні порядки, подивитися на лямщицький побут. А тут спасибі на те й чоловік добрий навернувся, таки тутешній купець Гнат Степанович Рябоконь, знаємий уже читачам по оповіданням його про чорноморських козаків¹⁾.

— Та й гарна-ж, каже, година стоїть! Треба проїхатися до свата в завод. Чи не хочете поїхати зо мною? А тут тільки того й бажали. Неначе він наперед пізнав мою думку. — Чому не хочу? кажу. З дорогою душею.

На другий день вранці шаландою пустились ми вниз по течії Кошової²⁾. Довго шаланда наша пробиралась поміж мореходними купецькими судами, поки вибились на простор. Та й багато якого насунуло річкою до Херсонського порту тих суден! За день до того рейд і Кошова були пустісінькі; а тепер за мачтами, мов за лісом, і не проглянеш. Всі вони зімували в Одесі і оце з зімівлі повертались з обшарпаними боками: яке без галюна³⁾, а у якого то й цілісенького боку не стало. „Ото, кажуть, така безпечна в хуртовину зімівля в Одесі“.

Вибившись нацьяли парус, і нас потягло легеньким вітерцем. Скоро над правим берегом пішла верстов на три кручею гора; на верховині її і під горою ще тягнетця сельбище, підгороддя, яке зветця Сухарне. Там-же таки салотонні, кушчирські заводи, а ліворуч, стіки видко, плавні.

— Що це за село? спитав я у Рябоконя, як поминули ми Сухарне, показуючи праворуч рукою. Село те виднілось на лощині, верстов за дві од берега.

— Агишево! одповів той. Тут колись вільну горілку продавали. Що тут погибло п'яного люду! Низи оті по весні скрізь заливаються водою, а як ото кажуть, що п'яному море по коліно, то не один п'яний, по цій примовці, в цих калюжах і життя свого рішився.

— Та тут і не те ще бувало, додав шаландицьк.

— А що-ж тут бувало? спитав я.

— Нехай бог милує всякого хрещеного від таких напастей, які по ночам трапляються п'яним. Старі люде кажуть, що саме в цих болотах чорти кублятьця. Оце, кажуть, який п'яний виїде з шинька, то не пройде й гона,

¹⁾ В журналі „Основа“, 1862 року, лютий, стор. 54, В. П. Тищенко надрукував статтю „З народних уст. Чорноморські козаки“ од Херсонського купця Г. С. Рябоконя Д. Я.

²⁾ Кошова, права вітка Дніпра, пониже Херсона. Дивись: Эварницькій, Вольности зап. коз. 1898, 175. Д. Я.

³⁾ Галюн, вірніше „гальюн“, голанське слово: „ніс морського судна“. Д. Я.

як ёму назустріч приятель, найзнакоміший, гарний, давній приятель. „Куди це ти Грицьку, чи там Іване“?— „Куди-ж? Додому“! оддасть той, хилляючись на всі боки.— „Тай й я тож! Ходім умісті!“— „Ходімо!“ проварнякає п'яний, ледве повертаючи язика в роті. От він ёго і поведе такими гарними стежками, що він нігде й ніг не покаляє: скрізь через мочари, затоки та ерики містки наведені. Воде він, воде, а тоді приведе та й посаде на ступень од прирви та як заляскає в долоні! А той п'яний як прочмихаєтця та як гляне, аж воно навкруги нёго невилазна багнюка, а перед ним страшенна прирва. Тоді вже той хміль так зразу і з голови вискочє! А що вже як затагне до себе нечиста сила сюди якого музиканта, скрипаля, чи там катеринщика пограти на музиках, так таким ёго угостить за ту музику, що... Підпилому гралєві здавалося, що він пив нийласіці напитки та їв найласіні найдки, а потім як прочахне він од хмелю, то побачє, що перед ним коровячі кізяки та бурі ковячі сики...

Ми поминули й Агищево.

По лівому березу Кошової од самої пристані, звідки ми відчалили, тягнулись все плити, понагнані ще минулого року в Білорусії жидами. То ті, що їх влітку не встигли продать та позаводили в тиховод на зімівлю.

— Та й багато-ж якого лісу приганяють до Херсона! сказав я Гнату Степановичу.

— Цей ліс, що ми бачили, непроданий; а скільки-ж ёго за літо порізано на дошки та дошками та кругляками порозпродано в нічі порти,— як ото Одеса, Миколаїв, Керчь, Феодосія, на південний берез і другі місця. Е, де що й ділось? Та хіба ёго в прєжні годи стільки бувало? Один Миколаїв пожирав сот по дві плотів, якщо не більше, не кажу вже про дрібний ліс— ялецький брусок, крокву, лати, брянські дошки. А Севастополь, Одес? Та що й казати! Минуло врем'ячко! Перевелась лісна торгівля в Херсоні ні навіщо. Та добро-б одна лісна, а то куди не кинь, то все клин. І на хліб святий в Одесі нема ходу. Після війни все як одрізано; все зубожило. В Севастополі, Миколаєві, Одесі казенних работ зовсім мало. А як хто й зроби яку роботу казенну, то не одну пару чобіт стопче, поки виходе гроші.

Тимчасом, як ми вели таку розмову, шаланду нашу свіженький вітрець підгоняв все швидче й швидче.

— Держи, хлопче, до берега! гукнув Гнат Степанович. Здоров був, хазяїну! Чи ти ще живий? Риба є? Ми до тебе в гості! Вари лишень швидче обідать! гукав Гнат Степанович, поки шаландовщик причалював до берега.

Я озірнувсь і вбачив, що ми вже під хатою. Хазяїн йде нам на зустріч і тільки осміхаєтця на швидку річ Гната Степановича, а далі, діждавшись кінця її, оддав: „Прощу покорно! Якої-ж вам? За красну пробачте, бо сами знаєте, що наші снасті такої не люблять. Хіба підлящика зварить?“

Мій супутник сказав, що й підлящик риба добра, як тільки ёго зварити на стябло.

На тому й покляли: підлящик на стябло. Хазяїн зараз витяг з сапєти пятеро живисеньких, оддав їх перечистити жінці і наказав, щоб зваривши їх, ще-б добре полєкувала. Оддавши такий наказ, він повів нас до хати.

В тутешніх рибальчих заводах багато є способів ловити рибу, окрім неводів. Ловлять сітками з поріжжю, сітками без поріжі¹⁾, крючками, кóтами, вятірями. Ловлять і другими способами, та то вже повсемістні, то я їй промовчу за них. Кажуть, що ловити рибу крючками, кóтами та вятірями не дозволено од правительства, а проте кóтами та вятірями все-ж-таки ловлять рибу. Не скажу про крючки, бо не бачив, а що котів та вятерів багато є, окрім П—х. Найбільш траплялось нападати мені на них в озерах та протоках на Потёмкина острові²⁾. Кажуть, що і крючки не зовсім повиводились, та тільки тоді так розсипають лави, що одні лямщики можуть їх знайти по своїх пригметах, та їй то кішкою.

В кóти починає йти риба, як тільки лід розійдеться на річці: йде всю весну, літо та осінь, аж до заморозків. Розставляють їх так: виплетену очеретяну, або з соснових кілочків, в палець завтовшки і аршина $3\frac{1}{2}$ заввишки, забору „пересипають“ на мілкому місці через усе озеро; в заборі тій роблять в трьох, або в чотирьох місцях закутки, глядячи на те, яке вширку озеро.

От по весні, як тільки настане пора рибі тертись, то вона і йде на мілке в плавні, окрім красної, яка в плавні не заходе. Дійде вона до забори та там і тикнетця: далі нікуди йти, і пішла по заборі шукати проходу. Потім шукає того проходу, поки не добереться до якої закутки: туди ввійшла, а звідти вже вибачайте, бо там так хитро позакручувано, що хоч цілісеньке літо шукай виходу, то не найдеш його. Там нічя їй насіння випустить. І Боже, яка сила там, по тих закутках, риб'ячого кав'яру гине! Тому-то їй заборона на ті кóти. Щодня хазяїн наїздить та підсакою вибирає з тих закуток рибу.

На вятірі плетуть сітки на шталт литвинської шанки, так що спереду широка, а під кінець все вузче їй вузче; ці сітки нап'яляють на обручі; од переднього обруча йде в середину коротенька сіточка; в кінці тієї сіточки заставлена невеличка дірка, щоб можна було пройти рибі, а з боків проводять плетені з ниток крила та їй ставлять по стіки там в ряд перед протоком в озеро. В вятірі риба заходе так-же, як і в кóти; і тут вона багато задарма губе насіння, а то-ж воно колись-би була риба.

„Через те, що кóтами та вятірями ловлять нищечком, то хто не захоче, той нас не обіждає. Більш всього“, казав П., „досаждає нам боса команда³⁾ та судійські паничі: боса команда як тіки йде з буксіром, то стіки є в кóтах риби, то, при твоїх-же очах, всю їй повибирає. Глядиш на те та тіки просиш: „Бога-ради не понівічте снастей!“ А паничі—це ті, що на охоту їздять. Інчий рушницю тіки за-для виду возе, а в думці коли-б де кóти потрусити. Я знаю одного, то ні разу не бачив у его і однієї качки, а рибу то жаде раз в каюці везе. Так з своєю підсакою і їзде. Тією рибкою і жінку і діток нагодує та ще їй на базарь на продаж висилає, буцім-то і завспрашки своє трудове“.

¹⁾ Сітками з поріжжю ловлять всяку рибу, а без поріжі одних оселедців. *Прим. авт.*

²⁾ Потёмкин острів нижче м. Херсона. Дивись Еварницькій, Вольности запоржск. козак., СПб., 1898, 121. Д. Я.

³⁾ В Херсоні босою командою зоведця товариство, що викачує на берег колодки, вяже буксіри і ганяє їх до Миколаїва. За те їх так прозвано, що вони босяка одбувають свою роботу. *Прим. авт.*

Завершив П. А далі зітхнувши ще додав: „Горе-ж бо наше, що не видно нам, нікуди носа виткнути. Звісно бо, як ми ловимо: потай-Бога, як то кажуть. То хоч-не-хоч, а мовчи. А то не подивився-б я-ні на одного,—дарма, що панич: коли панич, то й роби попанськи, а застав тебе коло свого добра, то не втрачайсь: пам'ятки дам, бо сам здоров знаєш, що хто посягає на чуже добре, то що такому роблять“.

Скоро поспів і обід. Жінка П. чепурненько заслала стіл, нарізала хліба та ще й постановила сердешної, щоб до риби, як водиця, по чарці було. Що-ж то за смашно була зварена та риба—і Господи! Кому не траплялось їсти в заводі вареної на стябло риби, або з рибячим салом каші, то той і не повіре, щоб її можна було так до смаку зготувати. „Що-ж там таке? скаже хто, варена риба та й тіки“! „Варена то, варена, аджеж ніщо, та тільки що отим хранцузьким кухарям хоч руки поодбивай, то не вдастця так зробити смашно ні риби, ні каші“. „От риба, так риба! кажу я Гнату Степановичу; давно я такої не їв“.—„Добра“, одповів той, обсмакуючи кісточку; а далі додав: „це-ж ще баба варила; ось в невідничих заводах там лямщицький кухарь зваре; то вже буде не бабського ляпання, а молодецького стряпання“.

Не мав і в гадці того сердешний П., частуючи нас од щирого серця, щоб хто так невірною оддякував, як отсе я роблю, обличаючи его, а вкупі з ним і других, в противозаконнім лові риби. Та що-ж маю робити? Дуже не хотілось-би і мені цого, коли-ж мовчать совість не дозволяла, бо ті, кому лучче мого цей лов звістен, кажуть: „І Боже, який вред по весні, коли риба третця, коти роблять! Жадеи раз як хазяїн вибирає із закуток рибу, то як гною виваляє і насіння її, а по стінках скрізь на цілу пядь так лимяхами те насіння і поприлипає. Коли-ж день, або другий не вибере его, то воно там так просмердитця, що й підступить гидко. Губити сердешну тварь ні на віщо—і од Бога гріх і од людей сором. Не диво, що год з годом все менць і менць стає в Дніпрі риби,—коли-ж не дають їй плодитця. Ніде вона не найде собі безпечного кутка: куди не підкинулась, гляди й капкан. І сама попала в біду, і насіння випустила нікому не накористь. Не одного, тямущого в рибальськїм ділі, приходилось мені чути, що дуже багато залягло б риби, коли-б хоч в те саме время, як вона третця, не розставляли котів. І святе і корисне було-б діло“.

Дуже страшна кара красній рибі і крючки. Нелюдський спосіб цей зрушить хоч яку зачерствлу душу. Ловлять їми так. Вибравши косогір, де саме входить риба з лиману в гирла, розсипають лави по чотирі, або по п'ять крючків, одна позад другої. Крючки ті поприв'язувані до тової кодоли, цівками вниз, на тонких мотузочках, не більш, як вершків у шість завдовжки. В жадній лаві їх (на півтори пяді один од другого) тисяч по дві гострих, як огонь, та ще й понатированих салом. Кодола лежить на землі, а до жадного крючка причеплено мотузочка з поплавцем, який зветця галаганом, щоб крючок не потонув в воді і було в знаки, де саме зависла рибина

От і умудрайся, сердешна риба, проходить такі переплітання. Кажуть: инчий осетер сірєма, як злодюга який, крадетця,—і пером не поворушить,

мабуть, чуючи неминучу біду. Прокривсь через одну лаву, через другу, от і останю минає. Тепер на свободі; гуляй, скільки хочеш, бо вже вільний козак. Хвіть! хвіть! на radoщах хвостом. Ой лихо: як п'явка бісової пари крючок впився в самий кінчик хвоста. Стрепенувсь від переляку та болю сердешний осетер, і вся лава заворушилась; не спромігся озірнутись, як другий уже в бік учепився. Тут уже—чим більш б'ється, тим все більш за нього крючків ханається. Стій уже лучше та не ворущись, поки тафа не над'їде та не зніме тебе і других таких, як ти нещасних, що біля тебе висять. Погляди лишень: не одному тобі, мабуть, така смерть на роду написана. Он здоровенна, пуд в п'ятнадцять, або й більш, білюга висить,—і ву-сом не моргне: така смиренсенька; а силка-ж у неї не до твоєї рівнять, а бач і вона не пручається. Правда, було пофорцювала спершу, та крючок не свій брат: з ним довго не пожартуєш. Дивись, стіки їх начіплялось! Як собак! Онде і чечуга ікряна; як пронизав їй черево пся-віра: аж ікра вилазе. Он і сіврюга і пістряга; всі мовчать; тіки зябрами водять; мовчи і ти. Дарма, що довгенько тобі прийдеця повисіти, бо хазяїн твій оглядає крючки раз в сутки, рідко два; а якщо йому помішає, то і в двоє суток не навернетця. Він-же як на те недуже давно порозсипав лави. Та що-ж маєш робить? Горю нічим запромігти; мовчи, поки не захлібнєся. Чоловік, словесна тварь, та й та під час, як гірко прийдеця, иноді мовчить.

Верстов за сімнадцять од города Кошова круто повертає вліво; на самім повороті великий розлив; зветця лиман Шкадовського ¹⁾; а в праву руку по рівнині широко розіслалось Шкадовського-ж таки село ²⁾. В селі церква. Назустріч гора, підіймаючись все круче і круче, йде далеко проваллям по берегу лимана. Місцями поїд горою в землянках народ гніздитця; то сельбища в урочищі Глинища та Корабельного. Назад, стіки видко, все плавні, де колись, в непролазних очеретах, тіки буйний вітер шумував та дика звірюка швендяла.

— Дивітця, кажу я, як ми скоро в'їхали в лиман Шкадовського, Гнате Степановичу, а чого то під лівим берегом народ в воді бовтається?

— Де? спитав той, пильно придивляючись; а потім розглядив та й каже: ото Шкадовського тахва стягає невід. Під'їдимо лишень до них“.

Під'їхали. Чоловік з десяток лямщиків, вибравши вже забіжну кодолу, вибирали забіжне крило, а з другим, стоячим, трое до них зтиха наближались. Тихо і повагом робили вони своє діло. На якого не глянь: такий жвавий та понурий, буцім за віщо на тебе сердитя. Всі в шкапових штанях, пошитих вмісті з чоботьми і добре вимазаних д'їттем; у жадного через плече широкий ремінь, а до ремня того прив'язана на довгому шкуратку лямка. Тими лямками вони і невід тягнуть. Приїде до крила, махнув нею, то вона й обів'ється округи кодоли, і потяг сердега грудьми; а за ним ступенів через три другий, а там третій і останній. Дотяг до місця, заходе знову. Та так у воді і бр'єхаетця, аж поки не виходять до матні. Того їх звичайно і лямщиками прозвали, що вони лямками невід стягають. Та тільки, мабуть,

¹⁾ Правильніш Скадовського Г. Л. Д. Я.

²⁾ Село Білозірка, Херсонського повіту, того-ж таки Г. Л. Скадовського. Д. Я.

недуже смашна та лямка, що вона й в помовку ввійшла. Коли де-кому, чи в службі, чи в роботі якій, гірко приходилось, то зараз і каже: „Потер би ти стіки там лямку, де я її тер, то недуже-б басував“.

— Чого це,—спитав я у Гната Степановича,—тіки одно крило вибирають?

— А як-же? Це-ж забіжне, а те стояче.

— Так що-ж що забіжне?

— А то, що воно вчетверо довше. Коли в тому сто сажнів, то в цёму чотириста.

— А як то? Щоб невід був ціла верства в довжину? Та неможна цёму статья.

— Чому неможна? А хіба Дніпро вузький? Або оцей Лиман? То-ж ширина!

— А коли-ж стояче крило почнуть вибирати?

— Коли підтягнуть до забіжного. Поки те підтягнуть, то цёго три часті виходять.

— А ви бачили, як закидають невід?

— Ще-б-то.

— Як-же?

— Та так: зкладуть ёго до ладу на дуба, так щоб плутанини якої не зробилось; тоді, оддыхавши з верству від здойми, зкинуть чоловіка три на берег з кодолю від кляшника стоячого крила. От вони кінець тієї кодоли накинуть петлею за сушило (воно ще «рилом» зветця) та й устромлять ёго в землю. Чоловіка шість сяде на весла, атаман на правилі. Він і правилом орудує і за верхами глядить, а як дійде до матні, то й матню сам викидає; який там розумніший лямщик, стане біля сподів.

— А що, считає атаман, чи все справно?

— Справно! дадуть одновіт хлопці.

— От він зніме шапку, перехреститця, а за ним і всі, та й скаже: „Ну коли справно, то дай, Боже, час! Гребіть, хлопці!“

Хлопці зараз і шамнуть впоперек чи там лимана, чи Дніпра. Дуб біжить, а лямщик викидає споди; верхи стікають сами, бо звісно споди огружені камінцями, а по верхах тіки галагани, щоб не тонули. Коли-ж де верхи спускаючись поплутаютьця, то атаман їх розправляє... Висипали весь. Якщо на Дніпрі, то всі позлазять з дуба на противний берег і по березі тягнуть забіжне крило кодолю; а ті, що з стоячим, ті своє помалу підсушують, тоб-то глядячи на те, як з забіжним крилом подаютьця вперед, то вони й з своїм сушилом перебігають в ход до здойми. Якщо то вночі, то кручевом (?) один другому примітку дають; а як ні, то оце, коли тихо, чуєш з одного крила атаман гукне: «Тяг-ни!» А з другого ёму відкликається: «Тяг-ну!» Коли-ж в лимані, де по ширині ёго не доберешся до берега, то заякорюють два дуба з бараном (воротом) і тим бараном і вихопують кодолю, а якорі раз-по-раз завозять в ход. Зрівнявшись з доймою, сідають всі в дуба і біжать до неї з кодолю. Ті-ж, що з стоячим, ті все своє помалу підсушують, а далі, як бачите.

— Що-ж то значить підсушують?

— А то, бачите, що тягнуть ёго під самим берегом, ніби-б то по сухому.

— А в ширку як крила?

— Три з половиною сажень.

У жадного лямщика по лікоть із реміня нарукавники, щоб в мокроті одержини не нівечити, бо вони невід вибірають не на сухому, а в воді, в воді і нитки складають.

Скоро лямщики підішли з стоячим крилом; тахва розділилась на двоє порівну. Довгенько, не турбуючись, ходили ще, поки добрались до матні. В крилах зрідка показувалась деяка риба: то судак, то рибець. Чим менш зоставалось до матні, то все густіш стреміло риби. Як-же тільки показала матня, зараз всі, побравши краї в руки, округи обступили її. Та так, кружком стоячи на аршин од другого, мало що не по поясе в воді, почали вивертати її, наче в чоботі халяву. По мірі того, як вивертали, вона все вужчала і кружок тіснішав. Ми своєю шаландою підсунулись ближче, а за нами каюків зо три шепотинників, що приїхали купувати рибу. Заглянув я в матню, а там, як в прирві якій, кишить. Там і судак, там і лящ, і сибець, і соминята і красна. Хлопці підвели дуба, чоловіка зо три взяли по підсаці і ну вилити її в того дуба. Пуд з п'ятнадцять налили, коли не більш.

— Ні, невдача, вимовне мій супутник.

Як думаю «невдача»? Та й питаю:

— Як? хіба це мало?

— От це? Хай Бог милує, щоб таку тоню визнавати за вдачливу. Тут хіба мало чого більш, як на-харч.

«Хлопці! а ну лишень якій киньте оту красну в шаланду!» гукнув до хлопців атаман.

Лямщик мовчки взяв хунтів з вісім стерлядку та й кинув до нас.

— На віщо це ви, питаю, дядю? Хіба ми за тим підїхали?

— Не ваше діло, оддав дядько, розбїрати, чого ви підїхали, а ми даємо всім на те, що на всякого долю Бог посилає.

А сам і хлопці всі такі понурі. Диво! Хто не заглядаючи в душу нашого українця, став би судити його так, як то кажуть, по шкурі, багато гріха набрав-би на душу.

По дорозі ще заїздили в «вигоду». «Вигода» — це шиньк. Так зветця він того, що тут контора дешевше горілку продає, як в Корабельнику, або в Глинищах. Там взяли півтори кварта.

Минали багато пливучих по воді сіток. Місцями по грядках¹⁾ стояли то ситничі куріні²⁾, то рибальські хати. Уже сонечко сідало, як ми причали до невідничого заводу Рябоконювого свата. Завод той стоїть над рукавом Дніпра, а рукав недалеко впливає в Бакай. Бакай — розлив перед гирлами.

Може хто подума, що в тутешніх невідничих заводах багато будовання є? Та де там! Одна хата, а осторонь комора, де всі рибальчі снасті зберігаються, як лов одійде. Та й тіки. Хата стоїть на гряді сажнів за п'ятнадцять від берега. Нелишнім мабуть буде дещо сказати і про неї, бо своїм будованням вона нагадує стародавні часи. Все там пороблено й доси ро-

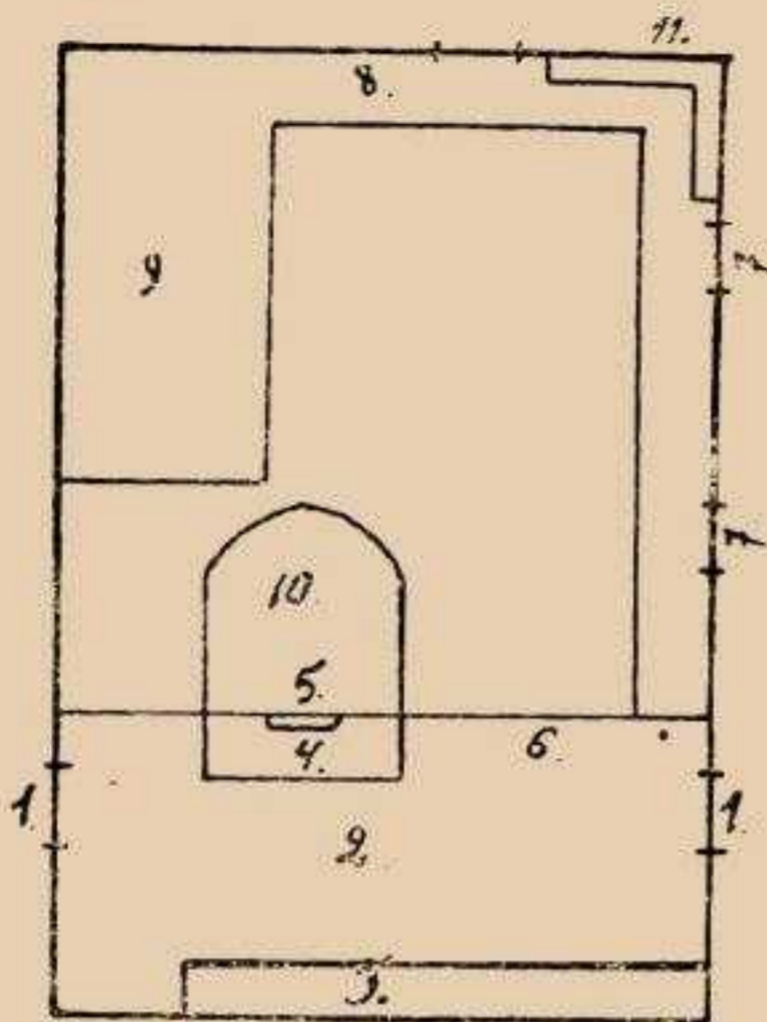
¹⁾ Гряди — сухі місця в плавнях. Д. Я.

²⁾ Ситничий од слова „ситняг“, або „оситняг“, болотня рослина, подібна рогозу. Д. Я.

биття, так як звичайно робилось за славу Січу нашими прадідами зімовчаками. А щоб воно було ясніше, то я зазначу те зарисом.

1. Двері з надвору в сіни. 2. Сіни. 3. Широка лава в сінях, де складають всяке дрібне хазяйство: казанки, вагани, ложки і таке инче. 4. В цім місці виведено димаря в стріху; під димарем зроблена кабина, де варять по всяк раз страву. 5. Челюсті печи. 6. Двері в хату. 7. Вікна. 8. Лави. 9. Шіл, або примостка (парі) спати. 10. Мечет. 11. Божниця.

Все будування в довжину сажнів сім, а вширку сажнів 3. Може трохи й не так: не міряв, признатись.

Ввійшли в хату, і перш всього, що мені кинулось в вічі — то мечет. Що б то воно таке було? думаю: пічка не пічка; мов курінь який складений із каміню? Так ні-ж, мабуть, піч, бо тут більш нема такого, щоб нагрівало хату. Уп'ять-же топки не видно, і складений отак як раз, як на бантані куріні роблять; тіки та

сторона, де в куріні двері, притулена до сінешної стінки. Далі вже мені розказали, що то бурлацька піч; зветця мечетом; топлять її з сінець (гляди 3), щоб нагріти хату, або хліб спекти. Страву ж варять по всяк раз на кабини. Зазначу її єго зарисом з боку.

1. Дол. 2. Сінешня стіна. 3. Челюсті печи. 4. Мечет, приміром 3 аршини завдовжки, од стіни $2\frac{1}{2}$ вширку.

— Як-же в нєму хліб печуть? питаю.

— Нажарять єго гаразд, посадовлять хліб, челюсті заслінкою затулять та ще її глиною добре замажуть, щоб дух не виходив. В зімку жаден день топлять і теж, витопивши, зараз заслонюють і замазують.

— І тепло буває?

— Хоч парься. То-ж товщина! Як напалитця те каміння, то нескоро прочахне.

В правому кутку божниця з малєваними на полотні образами, які потемніли так, що її лики святих не розбереш. А про квітки, або про голуби із цвітного паперу, якими люблять убирати божниці наші дівчатка, і не питайте, бо нікому тут в цім кохатись. Над полом, де сплять, жертка з деяким збіжжям та невідничими приборами.

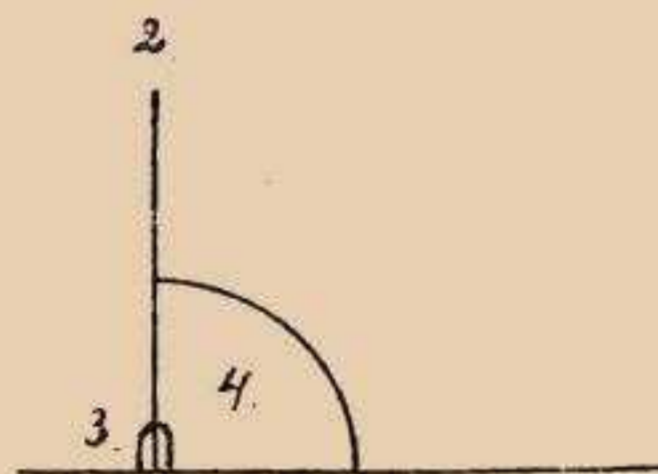
В хату ввів нас якийсь родич свата Гната Степановича.

— Де-ж сват? питає Гнат Степанович.

— Ще не приїхали з города.

— А хлопці ваші?

— Які?

— Та тахва.

— Є, нема вже: розійшлись.

— Чого-ж так рано?

— Та так; лов плохий і вже робоча пора в степу настає.

— Що-ж сват тут робе?

— Сітничить з синами.

— І по всіх заводах лямщики вже порозіходились?

— Ні, де ще невідничуть. Ось у Якіма Сапроновича, вряд з нами; то там мабуть до Великодня половлять.

— Де-ж ёго завод?

— Не більш, як з гон від нашого.

Пішли туди. Під хатою сидів старий дідусь і лагодив поламане весло.

— Здоров був, діду отамане! привітував ёго Гнат Степанович. Чи ти живий ще йдоси? Бог на поміч!

— Спасибі! оддав той.

— Тебе ще Бог милує?

— Та до якого часу! Як ви собі, дітки? Та й давно ми з вами не бачились: мабуть, буде годів з тридцять.

Старі обнялись, поцілувались.

Дід прийнявся знову за своє майстрування, а до нас стали підходити лямщики, сітники і шипотинники, всі якомсь скоса на мене поглядаючи, бо я, бачте, на лихо собі, поверх наського убрання надів енотовий кожух. Він-то і пристав до того убрання, як до корови сідло; так коли-ж зо мною смушевого, або лиятварю не було, а вітрець подував свіженький. Ото-ж вони, глядячи на той кожух, мусили подумати, що може який левизор приїхав. Скоро підійшов і сам хазяїн, який був уже трохи під чаркою. Скинулись по слову, як то кажуть, і стали приятелями.

„Чого тут базікати? каже. Ходімо лишень в хату.

Пішли. В сінях, в хаті все таким же порядком пороблено, як і у Рябонювого свата: такий же здоровенний димарь, така-ж кабиця і сіни так закурени сажою, що аж із стріхи сиплетця. Такий же мечет і піл і на жертці всяка одежа висить; такий-же вздовш стіни сволок, а по середині сволока, на малій полиці, каганець стоїть. Посеред долу відер в п'ятдесят бочка з квасією, на попа постановлена.

Хата повнісенька народу. Хто на полу хропить, хто вже прокинувся та чухається, а які то вже натягують свої шкапові з чобітьми штани. На інчому сорочка така, буцім вона тиждень в димарі копилась; на неголеній бороді волосся, як на некошеній ниві стерня тирчить; на виду похмурий, закурений, як і ёго сорочка, тіки із-під навислих бровей очі блищать. Хто в матроській куртці; у якого цвітним шархьом шия обмотана, а який в салдацьких штанях: то вже з „одставних“, або „побілетних“. Сказано, всякого в тахві є: з заброд із Полтавської губернії, є з сусідніх сел—Голої, або Кардашина та інших; є й одставні; є з матросів; тільки все наш брат українець; москаля не бачив а ні жодного.

— „Я отсе, каже до нас хазяїн, для святої пятінки трошки тее... виба-

чайте, будь ласка, та покiрно прошу не погребуйте i ви... А ну лишень, Васю, на та збiгай мерщiй до шинку та принеси нам квартиру сердешноi! Гукнув вiн на парубка, витягаючи з кишенi грошi.

Вася швидко скочив з полу, взяв пiд паху посудину та й простяг мовчки руку за грiшми. Поглянув я на его, аж тому Васi буде лiт за тридцять, а в плечах бiльш аршини; пусти на нiго медвiдя, то, здастця, i той чимало б пововтузився з ним, поки-б зборов iго.

— Спасибi, оддали ми; тiки от що, слухайте: ми пiдимо в той завод, де ми зупинились, бо там настановлений самоварь; перш напьємось чаю, а тодi впьять до вас.

— Добре! Коли так, то й так; а тим часом i хлопья вернетця.

— Та й ми придбали трохи в вигодi.

— На гаснида-ж ви iї там брали? Там анахтимської души шинкарь таку невірну продає. Кат iго зна, чи вiн iї па тютюнi настоює, чи що: жовта та гидка така: як випьєш, то аж нутро все поверне, а в горлi як кiшка лапою зашкребе.

— Коли-ж ми не знали, що за вигодою ще другий шинок буде. В друге не вiзьмемо.

— Цур iї! не берiть, погана! сказав хазяїн та й плюнув, буцiм i справдi нам прийдетьця багато дiла мать з тими шинкарями.

Скоро вернулись. Вei зараз обсiли на маюсеньких дзигликах округи низенького стола. Столи в заводах роблять не вище, як на п'ядь од долу. Стоять вони собi десь в закутку на ребро, а розставляють iх тодi, як треба.

Незабаром вернувся з города i свий дiдусь, сват Гната Степановича, з двома синами. Випили по стакаву чаю, по другому, далi обнесли по чарцi, опрiч Гната Степановича та iго свата: Гнат Степанович зовсiм не вживає, а его сват пiст святий держе. Беседу скоро звели на те, про що менi дознать хотiлось.

— Так оце ви, дiду, i тахву свою вже розпустили.

— Розпустив, синку.

— На вiщо-ж так рано?

— Та так: плохий лов став; лямщики забажали, так я iх i не здержував.

— А вони як у вас стають, у строк?

— Вei збираютьця к Покровi i невідничуть всю зiму i весну, поки вода з гори не нахлине; тодi вже по сильнiй течiї невода не стягнеш i здойми вci позаливає.

— Як-же лямщики у вас iз жалуванья, чи з части?

— Нi, того нiгде неводитця, щоб з жалування: скрiзь з части.

— Яку-ж вони часть беруть?

— Половина менi за невід, а друга тахвi: вciм порiмну, опрiч отамана: той бере два пай; ему лiчитця другий пай на дуба. З своєї части я повинен утримувати невід i платити одкупне за здойму ти ще вичислювати половину на харч. Шкаповi штани справляютьця навпiл з тахвою.

— Корисне-ж це дiло?

— Та так, як зiма вдастця i як кому Господь милосердний пошле: вв-

чий затаг невода та й наловив сито, або й більш; а другий поручь пересинав невід, аж матня пустісенька. Як що пощастить зіму, то й хлопці добре зароблять і хазяїну тисячі півтори, а ні, то й дві чистої копійки перенаде. А буває ще й так, що враз тисяч на дві витягнуть. Та тепер тіки дуже та й дуже рідко кому такий талан випадає; годів на п'ятнадцять, двадцять назад таке часто траплялось. Як-же що не тяга, пробідкуютьця сердешні цілісіньку зіму задарма, а по весні й розбредутьця всі легесенькі, як пір'ячко. Тут уже не обійдетця без того, щоб не занесли чимало й хазяїських грошей.

— Як то? Ви-ж кажете, що вся тахва із части: значить, що вже перенаде на її долю, тим вона й обіходитьця.

— Та то так, коли невідничуть, а до того, як почне збиратися тахва, той просе грошенят послати додому на подушне; той на чоботи, на рукавиці, на кожух, на свитину. Інче прийде голе, босе; годуєш, зодягаєш его, а там все те вивертаєш. Якже-ж нічого вивернути, то що-ж ти візьмеш з него? душу? З голого-ж, як з святого. Коли богобожна душа, то на другий рік прийде, Бог пошле луччий талан, то й розквітаєця. А яке нечувственне, то шукає инчого хазяїна, криючись від тебе, як собака від мух.

— Де-ж ви рибу продаєте, чи тут таки, чи до города возете?

— За купцем у нас діло не стане. Без шипотинника а ні жодної тоні не стягнеш. Як настане зіма, то повсяк час тут до самого моря як ярмарок; де тягнуть невода, то зараз туди, як тієї галічі, шипотинника належить. У другого тіки й грошей, що жеребковий шаг, а туди-ж, до торгу лізе.

— На які-ж він гроші торгує, коли нема чим заплатити?

— Та ему й нетреба риби: ему аби одступного, або за жеребка.

— Як то? Розкажіть, дїду, будь ласка, ясніше, бо я щось цего не второпаю.

— Добре, одповів дїдусь. Бачу, що ви до всього дознаєтесь. Дїло непогане. Все, що знать, за плечима не носить. То я вам і розкажу по порядку Шипотинник, той чоловік, що в нас купує, він і зараз, коли єсть кому продати рибу, тут же таки й продає; а ні, то в город везе, перепродує. Опріч шипотинників до нас багато наїздить купця із Миколаїва та з других городів; тут вони нагужають хури і одвозять, куди кому треба. Інчий свої хури має, инчий договорує коло нас, коли є; а ні, то біжить шукати в Херсон, або Миколаїв. Кунець наїздить тоді, як лід стане, а шипотинник, як тіки стануть невідничать, то й він скрізь заснував.

— Який тепер лов, та й то дарма: кинь в собаку, а в шипотинника влучиш! додав веселенький Яким Сафронович.

— Зімою-ж їх, як сарани, докінчував дїдусь. Роздобув ковячку, справив Гранджолята, коли є свої діти, а ні, то чужих візьме, одного, двох, або й трьох хлопчаків, дав жадному по шагу, взяв і собі одного хлопця та ще й підбурків¹⁾ з пару кинув у сани. Дарма, що в кишені аж гуде, про те він і в вуса не дме, роздобуде козак на сіно кобилі, собі на горілку; про харч і

¹⁾ Підбурок — залізний з дерев'яною ручкою гак витягати із води сома на підмогу риболовному гаку. Д. Я.

байдуже: де завод, там і обід готовий ёму і вечера. Ще до якого часу Бог милував, щоб хто з нашого брата в цім покористувався з шипотинника. Попрошавсь з жінкою, бо инчий поки й лід стоїть, додому не вернетця; оперезає впововш спини свою сердешну кобилу та й закурив, скілько видно. Мороз пале, утертий сніжок під Гранджолятами пищить, кобила тюнаючи пирхає, а бідна дівора голі рученята в драні рукава подалі засовує та в обтертий комір невірної кожушанки носи ховає. Добіг до першого заводу, аж там ще тільки готують невід пересипати. Біжить далі: тут тільки що пересипали. Біжить ще дальш. Матня наближаєтця; народ обступив, осторонь Гранджолят ціла сила. Дівора бігає та ногами топоче; хто руками махає та граючись накіжнями похлопує. Остопоривсь і мій невід. Стягли, виляли на лід. Зараз всі до отамана, як жиди до Пилата, і приступили. Допитались ціни, і пішла тусанина. Той кричить: «Що це ти, дядьку, заломив, як за батька? Та воно й половини не варт!» Той за рукава ёго смиче: той шапку на очі ёму насовує: той по голій долоні, що мочі, накіжнею ляскає; а инчий шапку зовсім з ёго здійме та здіймаючи і за чуприну добре смикне, буцім-то ненароком: «Хрестись, каже! от тобі послідне слово! Взяв? А ні, не хочеш? Їдьмо, хлопці, далі! Нехай насорює!» — „Та киньте ёго! гукнуть другі. Чого без путя вовтузятьця? Ще й сам попросе!“ Поки старші турбуютьця, дівора тим часом проміж віг шнипорить та підбурком з кагату рибу вуде... Зійшлись в ціні з отаманом. Зараз звели знову проміж себе торг—поскіки за жеребок сплачувать, бо одному не властця ніколи купити, не допустять. По всіх невідничих заводах порядок такий: стіки-б не наїхало охочих купляти, на всіх торгують, а там кидають жеребки, і кому достанетця, той уже бере рибу і сплачує всім по чому першій зійдутця. На те й дівору шипотинники з собою возять, щоб і на їх жеребки класти. Коли дісталась риба незаможнїму, то він за отступне передає другому. Упьять же таки скажу вам, що без жеребка нічого не допустять купити. Хїба хазяїн заводу, так той, коли захоче, то як порішили торг з отаманом, скаже: „по цій ціні я зоставляю рибу за собою“, тут уже ніхто не пискне. Піймали, мовляв, облизня. Так і загудуть всі у розтічь, хто до якої здойми. А ні, то инчий раз знову вже перекуповують у хазяїна.

— Багато-ж за жеребка сплачують?

— Глядачи по рибі і по народові: по сімаку, чи по копі срібла, а буває, що й по карбованцю.

Довго ще йшла наша бесіда. Багато ще де-чого розказував наш привітливий дідусь і веселенький Яків Сахроневич про рибальчі порядки, та як про все те написати, то треба було-б друкувати окрімну книжку.

Василь Тищенко.

Херсон (року не поставлено).